

PHONG CÁCH NGHỆ THUẬT

1. Khái niệm phong cách sáng tác

Phong cách văn học (hay phong cách nghệ thuật) nảy sinh do từ nhu cầu của cuộc sống, bởi cuộc sống luôn đòi hỏi sự xuất hiện những nhân tố mới mẻ, những cái không lặp lại bao giờ; và nó cũng nảy sinh từ nhu cầu của quá trình sáng tạo văn học, vì đó là một yếu tố quan trọng tạo nên tính hấp dẫn, sức sống của tác phẩm. **Phong cách là những nét riêng biệt, độc đáo của một tác giả trong quá trình nhận thức và phản ánh cuộc sống, những nét độc đáo ấy thể hiện trong tất cả các yếu tố nội dung và hình thức của từng tác phẩm cụ thể.** Nói cách khác, phong cách là sự thể hiện tài nghệ của người nghệ sĩ trong việc đưa đến cho độc giả một cái nhìn mới mẻ về cuộc đời thông qua những phương thức, phương tiện nghệ thuật mang đậm dấu ấn cá nhân của người sáng tạo.

Phong cách sáng tác (phong cách nghệ thuật) là một phạm trù thẩm mỹ, chỉ *sự thống nhất tương đối ổn định* của hệ thống *hình tượng*, của các *phương tiện biểu hiện nghệ thuật*, nói lên *cái nhìn độc đáo* trong sáng tác của một nhà văn, trong tác phẩm riêng lẻ, trong trào lưu văn học hay văn học dân tộc. (***Trong nghĩa rộng: Phong cách là nguyên tắc xuyên suốt trong việc xây dựng hình thức nghệ thuật, đem lại cho tác phẩm một tính chỉnh thể có thể cảm nhận được, một giọng điệu và một sắc thái thống nhất.***) (***Từ điển thuật ngữ văn học*** – Lê Bá Hán - Trần Đình Sử - Nguyễn Khắc Phi đồng chủ biên, NXB Giáo dục, 2004. Tr. 255, 256).

2. Đặc điểm của phong cách nghệ thuật

- **Đặc điểm 1: Phong cách chính là con người nhà văn.**

Nhà văn Pháp Buy phong nói: "Phong cách ấy là con người". Nó hình thành từ thế giới quan, nhân sinh quan, chiều sâu và sự phong phú của tâm hồn, của vốn sống, sở thích, cá tính cũng như biệt tài trong sử dụng cách hình thức, phương tiện nghệ thuật của nhà văn.

_Ví dụ: Nguyễn Tuân là người nhìn đời bằng nhãn quan của cái tôi kiêu bạc, đầy tự hào, tự tin, tự trọng, cùng với lòng ngưỡng mộ cái Đẹp trong đời. Nguyễn Tuân là người từng trải, đi nhiều, biết rộng, sống phóng khoáng, thích tự do, thích thú với những cảm giác mãnh liệt trong cuộc sống... Những yếu tố ấy trong con người nhà văn bộc lộ ra thành một phong cách nghệ thuật: **độc đáo, tài hoa và uyên bác**. Nét phong cách này khá nhất quán trong cả hai giai đoạn sáng tác trước và sau cách mạng tháng Tám.

- **Đặc điểm 2 : Phong cách nghệ thuật không đơn thuần chỉ là những nét lặp đi lặp lại thành quen thuộc của nhà văn. Đó phải là sự lặp lại một cách hệ thống, thống nhất cách cảm nhận độc đáo về thế giới và hệ thống bút pháp nghệ thuật phù hợp với cách cảm nhận ấy.**

Cho nên, không phải bất kỳ nhà văn nào cũng có phong cách, tạo được phong cách. Phong cách thường được tạo nên bởi *một cây bút sâu sắc* trên nhiều phương diện: thế giới quan, nhân sinh quan, vốn sống, kinh nghiệm... tài năng về nghệ thuật và có bản lĩnh.

Cái nét riêng (ở cách cảm nhận độc đáo về thế giới và hệ thống bút pháp nghệ thuật phù hợp với cách cảm nhận) ấy *thể hiện nổi bật, có giá trị và khá nhất quán* trong hầu hết các tác phẩm của họ, lặp đi lặp lại làm cho người đọc nhận ra sự khác biệt với tác phẩm của các nhà văn khác.

Chẳng hạn, giữa Nguyễn Công Hoan và Nam Cao, Xuân Diệu và Chế Lan Viên, Nguyễn Tuân và Nguyễn Minh Châu...

- **Đặc điểm 3 : Nghệ thuật là lĩnh vực của cái độc đáo. Phong**

cách là nét riêng không trùng lặp.

Sự thật có thể là một, nhưng cách nhìn, cách cảm, cách nghĩ của nhà văn phải có màu sắc khác nhau và độc đáo. L. Tônxtôi nói: *“Khi ta đọc hoặc quan sát một tác phẩm văn học nghệ thuật của một tác giả mới, thì câu hỏi chủ yếu nảy ra trong lòng chúng ta bao giờ cũng là như sau: Nào, anh ta là con người thế nào đây nhỉ? Anh ta có gì khác với tất cả những người mà tôi đã biết, và anh ta có thể nói cho tôi thêm một điều gì mới mẻ về việc vẫn phải nhìn cuộc sống của chúng ta như thế nào?”* (L. Tônxtôi toàn tập).

Ví dụ:

Cùng thể hiện khả năng trào phúng, hai nhà văn cùng thời Nguyễn Công Hoan và Vũ Trọng Phụng vẫn tạo được những phong cách khác nhau:

+ Nguyễn Công Hoan cười nhẹ nhàng, thâm thúy bằng cách dựng lên những tình huống trớ trêu, nghịch lý (kiểu *Kép Tư Bền*, *Người ngựa, ngựa người...*);

+ Vũ Trọng Phụng cười chua chát, sâu cay, quyết liệt, như muốn ném thẳng lời nguyên rủa vào mặt người ta (kiểu *Số đỏ*).

- Đặc điểm 4 : Phong cách nghệ thuật là sự ổn định, nhất quán (đương nhiên không phải tuyệt đối).

Ví dụ: Nguyễn Tuân, trải qua hai thời kỳ sáng tác, có những chuyển biến về tư tưởng sáng tác khá rõ nét, nhưng vẫn giữ một phong cách độc đáo, tài hoa, uyên bác. Có khác:

+ Trước cách mạng, ông ưa viết theo cách nông, nổi loạn *chống lại cái tâm thường, phạm tục ở đời*. Cái Đẹp nhiều khi phóng túng.

+ Còn sau cách mạng: ông ưa viết theo cách tự tin, tự hào, tự trọng về tài năng và bản lĩnh của mình. Cái Đẹp vẫn được đặt trong tư thế thử thách gai góc nhưng *bình dị, chân thực hơn*.

- Đặc điểm 5 : Phong cách nghệ thuật biểu hiện rất phong phú, đa dạng. Điều này tùy thuộc vào tài năng, sở trường của mỗi nhà văn.

+ Có thể biểu hiện ở việc *chọn đề tài*: Có nhà văn chỉ thích đề tài nông thôn, có người lại ưa và chỉ chọn đề tài thành thị, có người thích những hiện thực mang tính chất nhẹ nhàng, giản dị, thâm trầm, cũng có người lại thích khai thác những chuyện dữ dội, đau đớn, ám ảnh mãnh liệt đối với con người...

+ Có thể biểu hiện ở việc *chọn thể loại* mỗi nhà văn chỉ viết thành công nhất ở một thể loại, thể loại ấy chính là phong cách của họ.

+ Có thể biểu hiện ở *sự vận dụng ngôn ngữ*: có nhà văn ưa dùng thứ văn nhẹ nhàng, êm đềm, sâu lắng, nhưng có người lại luôn tỉnh táo, sắc lạnh đến tàn nhẫn; có người ưa lối nói dí dỏm mà thâm thúy, người lại thích lối nói sắc sảo, dữ dội, sâu cay...

+ Có thể biểu hiện ở *giọng điệu*: Có nhà văn thường tạo nên một giọng điệu tâm tình, ngọt ngào, ân nghĩa; trong khi người khác lại thành công với giọng điệu thâm trầm chất triết luận....

+ Có thể biểu hiện ở *cách xây dựng hình tượng nhân vật trung tâm*: kiểu nhân vật chân dung - Nguyễn Tuân; kiểu nhân vật tâm lý - Nam Cao; kiểu nhân vật cảm giác - Thạch Lam, kiểu nhân vật đấu tranh - Nguyễn Minh Châu (trong sáng tác sau năm 1975), kiểu nhân vật CON - NGƯỜI - Nguyễn Huy Thiệp...

- Đặc điểm 6 : Phong cách nghệ thuật là nét riêng, đậm tính cá thể, nhưng phải có liên hệ mật thiết với hệ thống chung các phong cách của một thời đại văn học.

Ví dụ: Phong cách của các nhà thơ Xuân Diệu, Hàn Mặc Tử, Chế Lan Viên... trước cách mạng tháng Tám đều nằm trong phong cách lãng mạn của trào lưu Thơ mới lãng mạn Việt Nam 1932 - 1945.

Đồng thời, phong cách nghệ thuật chỉ có giá trị khi nó thực sự

cống hiến cho sự tồn tại và phát triển phong phú, đa dạng của văn học dân tộc nói chung.

- Đặc điểm 7 : Phong cách sáng tác chịu ảnh hưởng của những phương diện tinh thần khác nhau như tâm lý, khí chất, cá tính của người sáng tác. Đồng thời, nó cũng mang dấu ấn của dân tộc và thời đại.

Mỗi một thời đại lịch sử và thời đại văn học tương ứng có thể tạo ra những phong cách sáng tác mang đặc trưng riêng:

+ Chẳng hạn phong cách Hồ Xuân Hương trong thời Trung đại còn nặng nề ý thức hệ phong kiến, văn học chịu ảnh hưởng sâu sắc của quan điểm phi ngã.

+ Phong cách Nguyễn Tuân trong thời Pháp thuộc, phát triển một khuynh hướng văn học – văn học lãng mạn, bộc lộ đầy đủ, sâu sắc cái tôi nghệ sĩ tài hoa, phóng khoáng....

⇒ Độc đáo một cách đa dạng, bền vững mà luôn đổi mới, nhưng phong cách còn phải có phẩm chất thẩm mỹ, nghĩa là nó phải đem lại cho người đọc một sự hưởng thụ mỹ cảm dồi dào qua những tác phẩm giàu tính nghệ thuật, sinh động, hấp dẫn. Chỉ khi đó, dấu ấn của phong cách của người nghệ sĩ mới ghi dấu ấn với người đọc, như cách nói của nhà thơ Lê Đạt:

Mỗi công dân đều có một dạng vân tay

Mỗi nhà thơ thứ thiệt có một dạng vân chữ

Không trộn lẫn

(Vân chữ)

✗ **Đừng viết:** Văn học là bộ môn nghệ thuật đề cao cái nhìn chủ quan, đề cao cá tính sáng tạo của tác giả. Văn chương thế giới với biết bao tên tuổi đã làm sáng lạng văn học nghệ thuật như Kafka, Marquez, Hemingway, Victor Hugo... họ là những người có phong cách nghệ thuật độc đáo và mãi mãi tồn tại cùng với dòng chảy thời gian. Những người nghệ sĩ khi bước vào nghề,

cần ý thức được vai trò, trách nhiệm của mình trong sáng tạo nghệ thuật, thể hiện cá tính độc đáo. Thể hiện được điều đó trong một tác phẩm văn học không phải dễ dàng, nó thực sự chỉ nằm ở những nhà văn có tài năng và tâm huyết.

✍️ **Hãy viết:** Nhà văn Nguyễn Ngọc Tư từng thú nhận về việc bà thường đọc sách trong sự ồn ào. Nhiều tiếng nói vang lên, không mấy dễ chịu, khi đó là những lời thách thức. Rằng: "Lúc mi chưa sinh ra thì những Honoré de Balzac, Frank Kafka, William Faulkner, Heinrich Boll,... đã vĩ đại rồi, và những trường phái văn chương đã định hình, hoàn thiện khi mi tập đi bên những hố bom. Văn chương thế giới đã rực rỡ trước khi mi trở thành đốm lửa". Và cũng từ đó mà Nguyễn Ngọc Tư – “nữ nhà văn xóm rẫy” đã ý thức hơn bao giờ hết trách nhiệm với ngòi bút của mình trong quá trình sáng tạo nghệ thuật. Những chia sẻ về con đường đến với văn chương và những thao thức với nghiệp viết đã giúp cho Nguyễn Ngọc Tư, cũng như các nhà văn chân chính của chúng ta, nỗ lực đi “tìm đường” và kể những câu chuyện đời sống, theo những cách rất riêng bằng một phong cách nghệ thuật độc đáo.

❌ **Đừng viết:** Những nhà văn có phong cách chính là đem lại một tiếng nói mới trong văn học. Cùng sống trong một hiện thực nhưng những tác phẩm viết ra lại khác nhau bởi mỗi người nghệ sĩ có tâm hồn và tư tưởng riêng biệt. Chẳng vậy mà trong bài thơ “Vân chữ”, Lê Đạt từng viết: “Mỗi công dân có một dạng vân tay/ Mỗi nhà thơ có một dạng vân chữ/ Không trộn lẫn.”

✍️ **Hãy viết:** Tôi tin người ta luôn có những câu chuyện giống nhau, cùng một chất liệu của hiện thực nhưng mỗi người sẽ có những cách kể khác bởi tự sâu bên trong mỗi cá nhân sẽ có một cách khắc chạm đời sống tinh tế, đa dạng, mỗi người có một cái “tạng tâm hồn” riêng và hiện thực, thông qua đó được tái tạo lại với tài năng thiên bẩm, sự trác ẩn, và tinh tế. Đó chính là lí do để khi sinh thời Chế Lan Viên đề cao: "Thơ của chúng ta đáng yêu ở chỗ nó làm giàu thêm cho chúng ta thực tế, tình cảm, tư tưởng, nhưng nó cũng đáng yêu là nó cũng làm giàu thêm cho chúng ta nhiều phong cách riêng để đi đến tiếp thu, yêu mến cái kho tàng chung ấy".

❌ **Đừng viết:** Nếu như tất cả các nhà thơ đều viết những tác phẩm giống nhau, nếu như hiện thực chỉ được thể hiện dưới một dạng thức trong văn học thì nghệ thuật sẽ chết. Bởi lẽ cá tính sáng tạo là yếu tố quan trọng không thể thiếu trong sáng tạo nghệ thuật. Trong phong cách riêng của mỗi tác giả, người ta có thể nhận ra diện mạo tâm hồn, tính cách của một dân tộc và "Mỗi trang văn đều soi bóng thời đại mà nó ra đời" (Tô Hoài).

✍️ **Hãy viết:** Cá tính sáng tạo là yếu tố quan trọng tạo nên phong cách nhà thơ, là phẩm chất không thể thiếu khi đánh giá tài năng của một nhà thơ cũng như chất lượng của một nền thơ, một phong trào thơ. Thế nên tự bao giờ người ta

vẫn coi nghệ thuật đó chính là tự khơi lấy một dòng sông và văn chương không bao giờ là câu chuyện “thấy người ăn khoai cũng vác mai đi đào”. Chính nhà thơ Chế Lan Viên, bằng những trải nghiệm trong trường văn trận bút đã lên án gay gắt sự mất cá tính trong sáng tạo: “Thử hỏi nếu dù thực tế trong thơ ta đem lại vĩ đại phong phú đến bao nhiêu đi nữa, tình cảm đắm đuối say mê bao nhiêu đi nữa nhưng tất cả tuyển tập thơ này chỉ là của một người, hay là của một trăm người nhưng lại nhất cử, nhất động giống nhau thế thì còn gì buồn tẻ và làm ta “chán đời” hơn nữa”.